

СИСТЕМА МЕНТАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ, ВІДОБРАЖЕНА В ЯПОНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ

ПРИСЛІВ'Я в усі віки та у всіх народів були й залишаються не тільки прикрасою мови, крилатими словами і влучним афоризмами, а й достовірним свідченням способу організації менталітету.

Особливий ступінь узагальнення та концентрації думки, її специфічний алгоритм – ось лише деякі ознаки прислів'їв (приказок), що завжди є повчальними за характером висновками. У підтекстах їхньої очевидної суті прихована колосальна робота думки багатьох поколінь людей, що століттями накопичували емпіричний досвід спостереження за різноманітними життєвими ситуаціями.

Прислів'я, або паремії, є джерелами життєвої мудрості, що формують моральні, етичні та поведінкові стереотипи людей, разом з тим висвітлюючи тіньові сторони буття, надаючи йому теплоти і яскравості. Безперечно, повсякденна мова завдяки прислів'ям стає емоційно збагаченою.

Прислів'я і приказки – поезія мудрості, безцінні перлини вищої життєвої правди, що є складовою частиною культур народів Сходу і Заходу.

На відміну від афоризму або сентенції, вони є абсолютною істиною. Мабуть, саме тому французи кажуть: “Proverb ne peut mentir” (Прислів'я не може скривдити).

Прислів'я віддзеркалює образний, тобто зрозумілий людині, опис езотеричного Знання, яким користувалися стародавні жерці, для того щоб адекватно, згідно з існуючими культурно-естетичними уявленнями, а також “технікою мислення”, що відповідала рівню певної історичної епохи, донести його до людської свідомості [Щуцкий 2000, 474]. Безумовно, основою прислів'їв і приказок, що входять до складу фразеології будь-якої мови, є притчі, тісно пов'язані із Живим Знанням, мова якого заснована на усвідомленні вторинності себе стосовно Вищого Розуму та всіх його еманцій [Пирогов 2002, 231].

Продовжуючи думку видатного англійського історика та етнографа ХІХ ст. Е. Тайлора [Тайлор 1989, 572] стосовно того, що прислів'я і приказки народів світу є своєрідними “культурними реліквіями”, важливо звернути увагу на інше їхнє особливе призначення – виконувати функцію *етнокультурних екооазисів*, що утримують природний, живильний зв'язок між духовними й етичними традиціями стародавнього та сучасного світу. Особливого значення це набуває у нинішні часи, коли прагматична, соціетальна цивілізація залишає все менше місця “поезії мудрості”, все більше перетворюючи її на формалізований дискурс.

Саме у прислів'ях і приказках так явно виявляється колективна свідомість людства, з одного боку, розділена несхожими мовами, а з іншого – об'єднана незбагненною здатністю людей, які живуть у різних кінцях планети, мислити й висловлювати свої думки у формі однакових логічних імперативів.

З одного боку, еквівалентні прислів'я (інтернаціоналізми) в різносистемних мовах є результатом історичної взаємодії культур [Пирогов 2001, 175–194], разом з тим вони – продукт універсального, загальнолюдського досвіду, що завжди складає основу пізнання: яп. 目は心の鏡 Me wa kokoro no kagami [СЯППФ 2000; БЯАС 1984; ЯНПП 1959] – “Очі – дзеркало душі”; укр. “Очі – дзеркало душі” [УПП 1993; УПППЛП 2001]; рос. “Глаза – зеркало души” [Даль 1997]; англ. The eyes are the mirror of the soul [ODEP 1970]; Die Augen sind der Spiegel der Seele [СПП 1997]; фр. Les yeux sont le miroir de l'ame [НБФРФС 2005]. Або яп. 治に居て乱を忘れず (Chi ni ite, ran wo wasureru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Коли живеш у мирі, не забувай про війну”; лат. Vis pacem, para bellum [Левинский 2003] – “Хочеш жити у мирі – готуй війну”; англ. In time of peace, prepare for war [ODEP 1970] – “Під час миру готуйся

до війни”; нім. Wenn du den Frieden willst, ruste zum Krieg [СПП 1997] – “Якщо хочеш миру, готуй війну”; фр. Qui veut la paix, prépare la guerre [НБФРС 2005] – “Хто хоче миру – готує війну” тощо.

Народження прислів'я відбувається у той час, коли споглядальний розум, осяяний наданою Богом мудрістю, виражає її в стислій та лаконічній формі, наближеній до афоризму.

Найбільш сприятливі для цього умови з'являються у ті історичні періоди розвитку людського інтелекту, коли здатність до абстрагування доповнюється загостреним почуттям образного висловлювання думок. Наприклад, у Японії це період Едо (1600–1867) – час, коли в умовах пожвавлення громадського життя й пробудження інтересу до наукового світосприймання зросла здатність людей до аналітичного мислення й формування раціональних висновків.

У японській мові поняття прислів'я передається словом “котовадза”(諺), яке хоча й репрезентоване у письмовій формі одним ієрогліфом, але складається з двох морфем – “кото” (те, що заслуговує на увагу, явище, ситуація) та “вадза” (діяння, утвір).

На думку відомого японського лінгвіста Мотоорі Норінага (本居宣長, 1730–1801), другий компонент японського слова “кото-ваза” означає певну містичну, таємничу силу божества або духів померлих, яка здатна вказувати на розвиток життєвої ситуації в тому (сприятливому) або іншому (несприятливому) напрямі. Очевидно, у цьому виявляється зв'язок його теорії з іцзиністськими поглядами на устрій та закономірності розвитку світу і Всесвіту.

Підґрунтям теорії Мотоорі Нарінага є етимологічний аналіз окремих слів стародавнього періоду японської історії, які можна вважати архетипними. Зокрема, важливе місце в ній займає дослідження етимологічних коренів стародавнього словосполучення “ваза ута” (童謡・謡歌), так званих “дитячих пісень”, відображених на сторінках давньояпонської класичної літератури. У цих піснях висловлюється критичне ставлення народу до звичаїв та вчинків знаті. Вони розкривають спосіб мислення стародавніх жителів Ямато,

що вважали їх вираженням божественної першопричинності світу й натхнення, яким воно живилося.

Мантичні формули заклинань, призначених для того, щоб розганяти злих духів, наділялися надприродною силою завдяки так званому “котодама” (言霊) – духу мови, що нібито знаходився в них. Як переказують, цей божественний дух звертається до людини тільки одним словом, незалежно від його онтологічного змісту – схвалення або осудження.

Ідея полягає в тому, що воля Бога в загальні виражається одним словом. У цьому, як вважають, прихований також і зміст терміна “котоваза”, а разом з тим і головна відмінна риса духу Ямато – стислість мови. Мабуть, саме у цьому також коріниться зміст виразу “котоаге сєну куні” (言挙げせぬ国[СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Країна не слів, [а діла]”), так само як і філософія Бусідо (武士道 – “Шлях самурая”), що наставляє воїна тримати свої думки невисловленими у будь-якій, навіть дуже скрутній, ситуації й залишатися покірним при виконанні свого обов'язку.

Слід зауважити, що одним з основних факторів японської культурної своєрідності є ієрогліфічний характер японської писемності. Безумовно, свідомість японців є ієрогліфізованою. Образи дійсності стереотипізовані в “постійній” пам'яті індивідів через асоціативний зв'язок з відповідними ієрогліфічними знаками. Цей зв'язок є нерозривною і гармонійною основою менталітету японців.

Ієрогліфи складаються з графічних елементів, інтегрованих за певними правилами. У далекій давнині таке інтегрування було своєрідним способом “збирання” до купи й упорядкування різних частин та крихіток реального світу, коли жерцю важливо було зберегти форму і порядок накреслення знаків – “символів дійсності”. Коментарі ж до них накопичувалися поетапно і поступово залежно від конкретних умов та потреб соціокультурного середовища певного історичного періоду. Тому в ієрогліфічних знаках прагматичне значення рівня синхронії є лише “вершиною айсберга”, а все інше приховано від очей непосвячених у тому глибинному символічному підтексті, що маніфестує їхню графічна форма [Пирогов 2001, 92–106].

Звуковий та накреслений знаки в японському письмі, що походить від китайського, мають одне і те ж значення, тому ієрогліф та його фонетичний референт – “читання” – є однією одиницею – словом – в усному й письмовому варіантах [Маевский 2000, 173].

Справді, ієрогліф поєднує у собі фонетичний та графічний референти слова, але разом з тим між ними залишається певний буферний простір – божественна думка, яка актуалізує мовну “клавіатуру” ментального інструмента homo sapiens. Можливо, саме вона і є тією таємничою субстанцією, яку А. Вежбицька називає *lingua mentalis* [Wierzbicka 1977, 317].

Однією з особливостей японських прислів'їв, що заслуговує на увагу, є історично успадкована двомовність – паралельне використання китайських, хоча точніше сказати – японських еквівалентів. Китайські прислів'я, так само як і багато інших “ментальних артефактів” японської культури, що мають китайське походження, органічно увійшли до фонду сучасної японської мови.

Основою письмової культури японців є складний конгломерат ієрогліфічної системи Стародавнього Китаю й похідних від неї знаків національної писемності.

Історичний простір Ямато, починаючи від Ери Богів до перших документально зафіксованих контактів з носіями ієрогліфічної писемності (приблизно IV ст. після Р.Х.), обмежений рамками усної традиції. Саме тому фразеологізми, зокрема паремії найдавніших періодів японської мови, були в значній мірі запозичені з китайських джерел практично без зміни форми оригіналу, тобто на китайській, а точніше, пристосованій китайській мові *камбун* (漢文). Формальний переклад їх на японську мову було здійснено набагато пізніше.

Як відомо, тексти цього періоду озвучувалися спеціально підготовленими читцями, або оповідачами, *катарібе* (語り部), що розповідали про божественних предків та стародавніх героїв шляхом перекладу китайськомовних текстів на усну японську мову, зрозумілу простим людям.

Відлуння цієї традиції збереглося й досі у синонімічних парах японських прислів'їв, які можна умовно охарактеризувати як паремійні “они-куни” (китайські-

японські), або співіснуючі варіанти одного й того ж прислів'я – китайського, зафіксованого в архаїчній формі, наприклад у вигляді 4-компонетної фразеологічної матриці *йодзідзюкуго* (四字熟語), та його перекладу на японську мову, ніби розспів або коментар китайської паремії, записаний знаками японського письма *кандзіканамадзірубун* (букв. “суміш ієрогліфів та складової абетки”), наприклад:

– 以心伝心 (Ishin denshin) = 心を以って心に伝う (Kokoro wo motte kokoro ni tsutau) – [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] букв. “[Передавати думки] від серця до серця, на відстані (коли взаємна прихильність і ласка набагато красномовніші за слова)”;

– 一長一短 (Itchou, ittan) = 一利あれば一害あり (Ichiri areba, ichigai ari) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – букв. “Якщо є користок, є й збиток” тощо.

Важливою відмінною рисою японських прислів'їв, так само як і паремій сіноцентричного ментального поля взагалі, є їхня авторизованість.

І знову ж таки, це за духом і буквою є відображенням китайської традиції. Конфуцій, Лаоцзі, Іцзін, Даоецзін – от лише деякі, мабуть, найбільш відомі автори і твори Стародавнього Китаю, пам'ять про які зафіксована у багатьох популярних в Японії, так само як і в прислів'ях практично усіх країн далекосхідного ментального поля.

Ось лише окремі приклади:

– 明日道を聞けば、夕に死すとも可なり (Ashita michi wo kikeba, yube ni shisu tomo ka nari) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Той, хто зрозумів Дао вранці, може помирати ввечері” (Конфуцій, “Луньюй”);

– 千里の行も一方より始まる (Sen ri no kou mo iprou yori hajimaru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Подорож довжиною в тисячу рі* також починається з першого кроку” (Лаоцзи, “Даоецзін”);

– 窮すれば通ず (Kyuu sureba tsuuzu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Вихід є з будь-якого скрутного становища” (“Іцзін”) тощо.

Саме тому, мабуть, цілком закономірним є перехід від прислів'я до поезії хайку (俳句), і навпаки. Так, деякі геніальні творчі осяяння великого японського поета Ма-

* 1 рі = 4 км.

цуо Басьо (1644–1694), виражені у формі відомих тривіршів, згодом набули статусу прислів'їв: 物言えば、唇寒し、秋の風 (Mono ieba, kuchibiru samushi, aki no kaze) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Слово, що сказане, холодить уста, як осінній вітер”. Мабуть, це можна пояснити характерною рисою японської поезії – виявляти символічний підтекст життєвої ситуації через образну експресію природи.

У японських прислів'ях знайшли відображення стародавні ритуали й традиції Країни Сходу Сонця. Так, за переказами, на горі Цукуба в провінції Хітаті (нині префектура Ібаракі) зазвичай влаштовували забави молодих людей обох статей. Такі забави, що супроводжувалися співами й танцями, називалися “утагакі” (歌垣), звідки народилося прислів'я 筑波山の歌垣に出て、妻問いのひとつもかかからないようでは、娘ではない (Tsukuba-yama no utagaki ni dete, tsumadoi no hitotsu mo kakaranai you dewa, onna dewa nai) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Невдала та жінка, що не може знайти собі чоловіка під час утагакі на горі Цукуба”.

В одному з найдавніших японських літописів “Кодзікі” (古事記) – “Записки про діла старовини” (712) розповідається про те, як дівчина в образі фазана, покликана небесними богами передати доручення земним богам, не змогла повернутися на небо, що стало приводом для народження приказки “фазан-посильний” (雉の簸た頓使い Kigishi no hidazukai), тобто посильний, який не повертається назад.

Згідно з однією легендою “Кодзікі”, небесні божества, виконуючи настійну вимогу богині Аматерасу (легендарної праматері японського імператорського роду) та прагнучи звільнити Землю від влади Опо Куні Нусі (Великого Божественного Правителя Землі), доручили одному із синів великої богині підкорити Землю й наказали йому спуститися з небес, однак той незабаром повернувся, не витримавши людської розбещеності та безладдя, що там панували. Через деякий час на Землю було послано іншого сина богині на ім'я Аме-но Попі Камі, для того щоб підкорити “розбещених земних божеств”, однак замість того він увійшов у союз із Опо Куні Нусі, після чого зв'язок небесних божеств із ним перервався. Тоді через три роки

марних чекань було вирішено відправити на Землю ще одного посланця, щоб дізнатися, що трапилося з Аме-но Попі Камі, але і цього разу справа закінчилася невдачею, тому що той оженився на дочці Опо Куні Нусі. Вісім років небесні божества не отримували ніяких звісток із Землі. Після того було прийнято нове рішення – відправити туди дівчину Накі Ме у вигляді фазана-посильного, яка мала довідатися, що трапилося з Аме-но Попі Камі, та повернути його на небеса. Накі Ме опустилася на Землю й сіла біля порога будинку Аме-но Попі Камі, сказавши те, що їй наказали небесні божества. Однак слова її почув не Аме-но Попі Камі, а лиха жінка, яка порадила йому вбити пташину. Той послухався її поради і вбив дівчину стрілою для полювання на оленів, котру небесні божества дали йому перед тим, як відправити на Землю. Стріла, простромивши груди нещасної пташини, полетіла нагору, до самих небес, і опустилася біля ніг богині Аматерасу, яка відразу впізнала її по формі та слідах крові Накі Ме, що залишилися на оперенні. Розгнівана богиня метнула стрілу назад її власникові, загадавши, що якщо Аме-но Попі Камі не винний, то стріла його не вразить. Стріла, що повернулася, простромила груди Аме-но Попі Камі, який спав на своєму ліжку, і він помер. Звичайно, фазан-посильний не повернувся на небеса. Через деякий час на Землю послали наступного посланця, для того щоб завершити невиконану місію. Для цього був обраний Бог на ім'я Таке-Міка-Дуті-но-Камі, шостий син меча, яким Ідзанагі (бог-батько Аматерасу) вбив Божество Вогню. Він спустився на Землю і після тривалих переговорів з Опо Куні Нусі та його двома синами домігся поступок і одержав право керувати Земним царством, після чого повернувся на небеса, сповістивши небесних божеств про успішне виконання місії з “приборкання” Земного царства. Тоді богиня Аматерасу звернулася до сина, якого раніше сподівалася зробити правителем земних володінь, із проханням вирушити на Землю, але той відмовився, запропонувавши на цю роль народженого за той час свого сина Нінігі. Його пропозиція була прийнята, й Нінігі опустився на Землю. Серед його нащадків були всі перші божественні імператорські родини Японії. На основі

цієї легенди і народилася приказка “фазан-посильний”, зміст якої зводиться до того, що не слід відправляти посланця самого, без супровідника, оскільки в такому випадку замість нього повернеться закривавлена смертельна стріла [Kojiki 1982, 489]. Порівн. укр. “За смертю посилати”.

У першій поетичній антології Японії “Манйосю” (万葉集) – “Збірник міриад листків” (760) паремії практично відсутні, однак деякі рядки одного з авторів цього знаменитого твору Яманоуе-но-Окура (山上 憶良, 669–733) нагадують за формою сучасні прислів'я:

– 重き馬荷に上荷打つ (Omoki umani ni uwani utsu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Звалити важкий в'юк на перевантаженого коня”;

– 痛き傷に塩を注ぐ (Itaki kizu ni shio wo sosogu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Сипати сіль на рану”;

– 短き物の端切る (Mijikaki mono no hashi kiru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Відрізати короткий кінець”.

Усі три тексти відповідають за змістом сучасному японському прислів'ю 泣き面に蜂 (Nakitsura ni hachi) – “Бджола сіла на обличчя людини, яка плаче”. Пор. укр. “Біда біду тягне” [УПП 1993]; рос. “Пришла беда – отворяй ворота” [Даль 1997]; англ. “Misfortunes never come singly” [ODEP 1970]; нім. “Unglück kommt selten allein” [СПП 1997]; фр. “Un malheur ne vient jamais seul” [НБФРФС 2005].

У середовищі придворної знаті періоду Хейан (794–1185) народилася популярна поетична форма “хікі-ута” (引き歌), у якій поєднується стиль старовинної поезії з елементами розмовної мови. Ці твори часто називали “витонченими прислів'ями”:

– 往く水に数書く (Yuku mizu ni kazu kaku) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Писати цифри на воді, що тече”;

– 昨日の淵は、今日の瀬となる (Kino no fuchi wa, kyō no se to naru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Учора глибока вода, сьогодні – мілина”;

– 桜は花に顕る (Sakura wa hana ni arawaru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Сакура виділяється [серед інших дерев], коли цвіте” (Таланти людини розкриваються в діях).

Багато поетичних перлин такого роду збереглися до наших днів і широко вживаються як прислів'я.

Протягом чотирьох сторіч Хейанського періоду красне письменство в Японії розвивалося в умовах ідеологічного впливу клану Тайра (平), представники якого постійно змагалися з поетами попередньої історичної епохи. На початку XII ст. клан Тайра змінила нова династія, в результаті чого відбулася кардинальна переоцінка колишніх цінностей, що визначила початок нової історичної епохи, відомої під назвою Камакура (鎌倉), головним ідеологічним напрямом якої став буддизм.

Учення буддизму досить швидко оволоділо свідомістю японського народу і перетворилося на живильне джерело культури та освіченості. Уявлення про тлінність та суєтність земного буття, ідея загальної рівності об'єднали уми всіх прошарків населення. У житті, як і в мистецтві, з'явилася нова рушійна сила – дух колективного співробітництва. У процесі соціальної взаємодії численних груп людей на основі усної мовної традиції народжувалися нові форми творчого спілкування і відповідно визрівали нові поетичні прийоми, у тому числі й нові прислів'я.

Могутнього імпульсу набув розвиток різних видів мистецтв, починаючи з чайної церемонії “тя-но-ю” (茶の湯) і закінчуючи складанням віршів у жанрі “хайкай-норенга” (俳諧の連歌) – “нанизаних” строф, зв'язаних асоціацією образів.

Основоположником цього жанру вважається Ямадзакі Сокан (山崎 宗鑑, 1465–1553). Одна з його відомих поем починається, на перший погляд, парадоксальними рядками: 伐りたくもあり、伐りたくもなし (Kiritaku mo ari, kiritaku mo nashi) – “Як мені хочеться убити і як мені не хочеться вбивати!”, і далі: 盗人を捕れて見ればわが子なり (Nusubito wo toraete mireba waga no ko nari) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “...тому що злодій, якого спіймали, виявився моїм сином”. Останній рядок цього вірша згодом перетворився у відому приказку.

Перехід тривіршів хайку, для яких характерна особлива лаконічність форми й концентрація змісту, у прислів'я згодом набув характеру тенденції. Ось декілька прикладів такої трансформації з поезії Мацуо Басьо:

– わが雪と思えばかるし傘の上 (Waga yuki to omoeba karoshi kasa no ue) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Сніг на парасольці стає легким, коли подумаєш, що він твій”;

– 世の中は三日見ぬ間の桜かな (Yo no naka wa mikka minuma no sakura kana) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Три дні не виходив з дому, і раптом – увесь світ заповнила квітуча сакура”;

– 孝行のしたい時には親はなし (Koko no shitai toki niwa oya wa nashi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Захотів засвідчити своє шанування батькам, а вони вже померли”.

Цікавими є так звані “провінційні прислів’я”, що з’явилися під час завершення періоду громадянських війн (XVI ст.), коли гумор потрапив на сторінки японської літератури. Ось деякі приклади:

– 麦飯で鯉つる (Mugimeshi de koi tsuru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Ловити коропа на варений ячмінь”;

– 撒かぬ種は生えぬ (Makanu tane wa haenu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Непосіяне зерно не проросте”;

– 木に餅がなる (Ki ni mochi ga naru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Рисові пиріжки на деревах ростуть”.

Любов до природи має у жителів японського архіпелагу витончено-романтичний характер. Особливо яскраво вона виявляється у спогляданні за весняним цвітінням сакури – японської вишні. Цей своєрідний та зворушливий ритуал сягає своїм корінням раннього періоду їхньої історії. Естетичні та художні смаки японців нерозривно пов’язані із сакурою та її весняним цвітінням.

Втілюючи красу молодості та швидкоплинність прекрасного, сакура є ключовим словом багатьох епітетів та алегорій, яскраво вплетених у канву не тільки традиційної японської поезії, а й прислів’їв.

Відомо, що серед придворної знаті Хейанського періоду було прийнято прогулюватися з гілкою сакури на плечі. Милування сакурою залишається й досі однією з найбільш примітних традицій японців. Ось приклади прислів’їв, у яких відбита тема природи і квітів:

– 花は半開を看、酒は微酔に飲む (Hana wa hankai, sake wa bisui) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Квіти прекрасні в бутонах, а sake – коли його п’ють маленькими ковтками”;

– 花は折りたし梢は高し (Hana wa oritashi, kaze wa takashi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Хочеться зламати квітучу гілку сакури, але вона занадто високо”;

– 美山の桜 (Miyama no sakura) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Сакура цвіте на неприступній горі” (порівняння сакури з недоступною, прекрасною жінкою).

Важливе місце в системі японських паремій займають прислів’я, у яких відображена далекосхідна система знаків зодіаку. Своєрідний “пантеон” тварин, на якому вона ґрунтується, можна віднести до ментальних архетипів японської культури. Ось декілька прикладів:

– 用いる時は鼠も寅になる (Mochiiru toki nezumi mo tora ni naru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Коли призначають [на посаду], то й миша стає тигром” (коли нікчемній людині дають владу, то вона змінюється);

– 牛も千里馬も千里 (Ushi mo senri uma mo senri) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – букв. “І віл – тисячу рі, і кінь – тисячу рі” (віл може подолати відстань у тисячу рі повільніше за коня, але врешті-решт досягає поставленої мети, головне – кінцевий результат);

– 虎は死して皮を残し人は死して名を残す (Tora shishite kawa wo nokoshi hito shishite na wo nokosu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – букв. “Тигр помирає – залишає шкіру, людина помирає – залишає ім’я”;

– 頭蛇尾 Ryuutoo dabi [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – букв. “Голова дракона, хвіст змії” (успішний початок і ганебний кінець);

– 猿も木から落ちる Saru mo ki kara ochiru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – букв. “Мавпа теж падає з дерева” (досвідчені також помиляються) тощо.

Особливе місце в системі японських паремій займають прислів’я, у яких відображена тема людяності.

Вважалося, що справжній воїн повинен бути великодушним, тому не дивно, що серед самурайського стану уміння складати вірші було ознакою особливої гідності, поряд з військовою мужністю. Багато відомих в японській історії військових героїв були одночасно й видатними поетами.

Ось окремі приклади прислів’їв, у яких відображена співчутливість та шляхетність самурая:

– 仇を恩で報ずる (Ada wo on de ho-zuru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Відповідай добром на зло”;

– 情けを知るが真の武士 (Nasake wo shiru ga makoto no bushi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Справжній воїн той, кому відоме милосердя”;

– 武士に二言なし (Bushi ni nigon nashi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Самурай не змінює сказаного”;

– 武士の一言金鉄のごとし (Bushi no ichigon kintetsu no gotoshi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Слова самурая тверді як сталь”.

Значне місце в японських прислів'ях займає тема кохання. Чоловік, не здатний полюбити жінку, вважався “перлинною чашею без дна” 玉の杯底無きがごとし (tama no sakazuki soko naki ga gotoshi).

Традиційно жінки грали другорядну й пасивну роль у сімейних відносинах, завжди розраховуючи на захист та заступництво з боку чоловіків, що відображено у відповідних прислів'ях:

– 男は松、女は藤 (Otoko wa matsu, onna wa fuji) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Чоловік – смерека, жінка – гліцинія”;

– 女は三界に家なし (Onna wa sangai ni ie nashi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Жінка у трьох світах не має [власного] будинку”;

– 氏なくして、玉の輿 (Uji nakushite, tama no koshi) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “У дорогоцінному паланкіні може сидіти жінка й не зі знатного роду”.

Тема батьківської любові до дітей також знайшла своє відображення у прислів'ях:

– 子を持ったぬ人に子の可愛さは知れぬ (Ko wo mottanu hito ni ko no kawaisha wa shirenu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Що таке батьківська любов, можна зрозуміти, тільки народивши власну дитину”;

– 子を持って泣かぬ親はない (Ko wo motte nakanu oya wa nai) [СЯППФ 2000] – “Немає таких батьків, щоб не плакали через своїх дітей”;

– 子故の闇に迷う (Ko yue no yami ni mayu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Через [любов] до своїх дітей батьки стають сліпими”.

У новітні часи, починаючи з епохи Мейдзі (明治, 1868–1912) й до наших днів,

серед багатьох культурних та мовних реалій, запозичених із країн Заходу, важливе місце посідають “європейські” прислів'я, між іншим, представлені біблеїзмами. Вони увійшли до корпусу всіх сучасних тлумачних та двомовних словників, що, очевидно, можна вважати ознакою певного синкретизму культур Заходу і Сходу. Ось декілька прикладів:

– 恋は盲目 (Koi wa momoku) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Любов сліпа”;

– 習い性となる (Narai sei to naru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Звичка – друга натура”;

– 両極端は一致する (Ryokyoku tan wa itchi-suru) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Крайності збігаються”;

– 大山鳴動鼠一匹 (Taizan meido mezumi ippiki) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Гора народила мишу”;

– 目には目を、歯には歯を (Me ni wa me wo, ha ni wa ha wo) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Око за око, зуб за зуб”;

– 溺れるものは藁をも掴む (Oboreru mono wa wara wo mo tsukamu) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Потопаючий хапається за соломину”;

– 天は自ら助くる者を助く (Ten wa mizukara tasukuru mono wo tasuku) [СЯППФ 2000; БЯАС 1984] – “Небо допомагає тим, хто сам собі допомагає”.

На завершення слід зазначити, що у сучасній мовній практиці японців прислів'я займають особливе місце. Щорічно в країні виходять десятки, якщо не сотні, нових за формою, обсягом та призначенням словників прислів'їв і приказок, починаючи з великих академічних і закінчуючи малими й мініатюрними популярними виданнями. Існує й шкільний, обов'язковий для вивчення паремійний мінімум.

Мудре слово було і залишається споконвічною, абсолютною цінністю в системі культури жителів Ямато. Можливо, саме в цьому полягає головний ключ до розуміння їхнього національного характеру і тріумфального історичного злету.

ЛІТЕРАТУРА

Даль В.И. Пословицы русского народа. Москва, 1997.

Маевский Е.В. Графическая стилистика японского языка. Москва, 2000.

Мудрість народна: Українські прислів'я та приказки. Київ, 1959.

Пирогов В.Л. Етнолінгвістичні паралелі у різносистемних мовах // Східний Світ, № 1, 2000.

Пирогов В.Л. **Мудрость Востока и Запада – экософские и лингвистические основания (подход к сравнительному исследованию устойчивых фразеологизмов)** // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту. Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. Київ, 2001.

Пирогов В.Л. **Смволічні архетипи як основоположні властивості паремійних одиниць** // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту. Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. Київ, 2002.

Левинский В., Смирнов И. **Словарь латинских слов и выражений**. Москва, 2003.

СЯППФ – **Словник японських прислів'їв, приказок і фразеологізмів** (成語体故事ことわざ慣用句、旺文社、東京). Токіо, 2000.

Тайлор Э.Б. **Первобытная культура**. Москва, 1989.

УПП – **Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники** О.В. Марковича / Уклад М. Номис. Київ, 1993.

УПППЛП – **Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток** / НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського; Й.Ю. Федас (відп.ред.), М.М. Пазяк (упоряд., вступ.ст.). Київ, 2001.

Щуцкий Ю.К. **Китайская классическая «Книга Перемен»**. Санкт-Петербург, 1992.

ЯНПП – **Японские народные пословицы и поговорки** / Пер. с яп. П. Петрова / Под ред. С. Гутермана. Москва, 1959.

БЯАС – **Great Japanese – English Dictionary**. Tokyo, 1984.

The Kojiki (Records of Ancient Matters). Boston-Rutland, Vermont – Tokyo. Tuttle Publishing, 1982.

ODEP – **The Oxford Dictionary of English Proverbs**. Oxford, Clarendon Press, 1970.

Wierzbicka A. **Understanding Cultures Through Their Key Words (English, Russian, Polish, German and Japanese)**. New York – Oxford, 1977.